

Södra Björnö i Västerås

Rivning av två fritidshus på Björnön

Arkeologisk kontroll

Gravgrupp Västerås 230:1–4
Södra Björnö 1:1
Västerås domkyrkoförsamling
Västerås kommun
Västmanlands län

Maud Emanuelsson

Södra Björnö i Västerås

Rivning av två fritidshus på Björnön

Arkeologisk kontroll

Gravgrupp Västerås 230:1–4
Södra Björnö 1:1
Västerås domkyrkoförsamling
Västerås kommun
Västmanlands län

Maud Emanuelsson

Utgivning och distribution:
Stiftelsen Kulturmiljövård
Stora Gatan 41, 722 12 Västerås
Tel: 021-80 62 80
E-post: info@kmmmd.se

© Stiftelsen Kulturmiljövård 2016

Omslagsfoto fram- och baksida: Stuga nummer fem och sju (i förgrunden) före och efter flytt.
Fotograferat från söder av Maud Emanuelsson.

Upphovsrätt, där inget annat anges, enligt Publik Licens 4.0 (CC BY)
<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0>

Lantmäteriets kartor omfattas inte av ovanstående licensiering.
Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet. Ärende nr MS2012/02954. Order nr 674241.

ISBN 978-91-7453-558-7

Tryck: JustNu, Västerås 2016

Innehåll

Sammanfattning	5
Bakgrund	6
Topografi och fornlämningsmiljö.....	6
Genomförande	7
Resultat	8
Referenser.....	12
Tekniska och administrativa uppgifter.....	13

Figur 1. Utdrag ur digitala Gröna kartan. Platsen för den antikvariska kontrollen är markerad med en svart ring. Skala 1:50 000.

Sammanfattning

Stiftelsen Kulturmiljövård har utfört en arkeologisk kontroll inom gravgruppen Västerås 230:1–4, Västerås kommun. Uppdraget var att övervaka rivningen av två fritidshus som placerats på och i nära anslutning till gravarna. Syftet med den arkeologiska kontrollen var i första hand att förhindra att fornlämningen skadades, i andra hand att anpassa arbetsföretaget så att fornlämningen inte skadades samt i sista hand, om fornlämningen skulle komma att skadas, att arbetsföretaget upphörde. Fältarbetet genomfördes den 20 september 2016. Båda stugorna avlägsnades utan åverkan på gravarna.

Figur 2 och 3. Stensättning Västerås 230:1 norr om stuga nummer fem. 45 år har passerat mellan fotograferingarna. Det övre fotografiet är taget 1971 av Lars Löthman i samband med ett rekonstreringsarbete för en friluftskarta över Björnön. Det undre fotografiet togs i samband med den arkeologiska kontrollen 2016.

Bakgrund

I samband med att Västerås kommun tog över marken på Södra Björnö efter ABB:s personalstiftelse avyttrades samtliga fritidshus som tillhört stiftelsen. De flesta av det 62 stugorna revs. De sex nyaste stugorna flyttades till Mälarcampingen och tre representativa stugor flyttades till Vallby friluftsmuseum. Endast vaktmästarbostaden, ett torp och en toalettbyggnad fick stå kvar.

Två av byggnaderna, stuga 5 och 7, var placerade på och i nära anslutning till gravgruppen Västerås 230:1–4. Länsstyrelsen i Västmanland bedömde därför att en arkeologisk kontroll skulle utföras i samband med att de två stugorna avlägsnades (Lst dnr 431-2729-16).

Syftet med medverkan var att förhindra att de registrerade gravarna skadades. Ifall fler fornlämningar påträffades skulle arbetsföretaget anpassas så att dessa inte heller kom till skada och om fornlämning skadades skulle arbetet avbrytas. Kostnadsansvarig var Västerås kommuns Fastighetskontor. Fältarbetet utfördes den 20 september 2016.

Topografi och fornlämningsmiljö

Södra Björnö är en del av naturreservatet Björnön. Naturreservatet bildades 1959 och består av två öar i Mälaren: Norra Björnö, som är en del av Badelundaåsen, och Södra Björnö. Öarna binds ihop av ett smalt näs som kallas Björnöhalsen. Björnön är till större delen bevuxen med äldre skog som delvis är urskogsartad men har även öppna gräsmarker. De högsta höjderna når upp till 25 meter. De aktuella stugorna låg 15–20 meter över havet.

Nivåförhållandena möjliggör aktiviteter från bronsålder och senare. På Norra och Södra Björnö finns bara en fornlämning registrerad, gravgruppen Västerås 230:1–4, som bedöms härröra från äldre järnålder. Gravgruppen består av fyra stensättningar varav den största är tydlig och vällagd med kantkedja, sex meter i diameter och 0,4 meter hög (se figur 2 och 3). De övriga tre gravarna är mindre tydliga i markytan. De beskrivs i Fornsök som runda, mellan 1,7 till 2,5 meter i diameter och upp till 0,15 meter höga. Västerås 230:3 uppges även ha en mittsten, men den fanns inte kvar i september 2016. I Fornsök uppges även att det 4 meter väster om Västerås 230:4 finns en fornlämningslik förhöjning, cirka 2 meter i diameter och 0,1 meter hög, med en mittgrop. Den återfanns inte heller vid den arkeologiska kontrollen.

Historik om stugbyn

De första stugorna på Södra Björnö tillkom på 1930-talet för att arbetare vid Asea skulle ges möjlighet att komma ut i naturen. Stugorna är en del av Västerås industrihistoria och berättar om en ny företeelse – en ny tid – när människorna plötsligt har fått fritid. Stugorna hyrdes ut säsongvis eller veckovis och blev snabbt populära. De var små, mellan 10,15 till 17 kvadratmeter, och de flesta saknade vatten och avlopp. 1981 fanns det 75 stugor men efter viss avyttring fanns det år 2016 62 stugor kvar. Till det kom gemensamma byggnader som till exempel matsal, kök, och toaletter. Det har även funnits kiosk och dansbana. Aseas Björnöstiftelse drogs med dålig ekonomi och 1981 såldes 10 av de minsta stugorna. I lokaltidningen kunde man läsa om stugornas yttermått på 10,15 kvadratmeter och att *"kapas de en aning kan de betecknas som friggbodrar och bör ... kunna sättas upp på villatomter utan byggnadslov"* (www.vlt.se/nostalg). Underhållet för stugorna blev med tiden eftersatt och stugornas skick allt sämre. De sista hyresgästerna sades upp 2014 och ABB:s personalstiftelse sålde marken till Västerås kommun 2016.

Figur 4. Utdrag ur Fastighetskartan med registrerad fornlämning markerad med rött. Skala 1:10 000.

Genomförande

Den arkeologiska kontrollen genomfördes genom att en arkeolog övervakade arbetet när de två husen flyttades med hjälp av två gaffeltruckar.

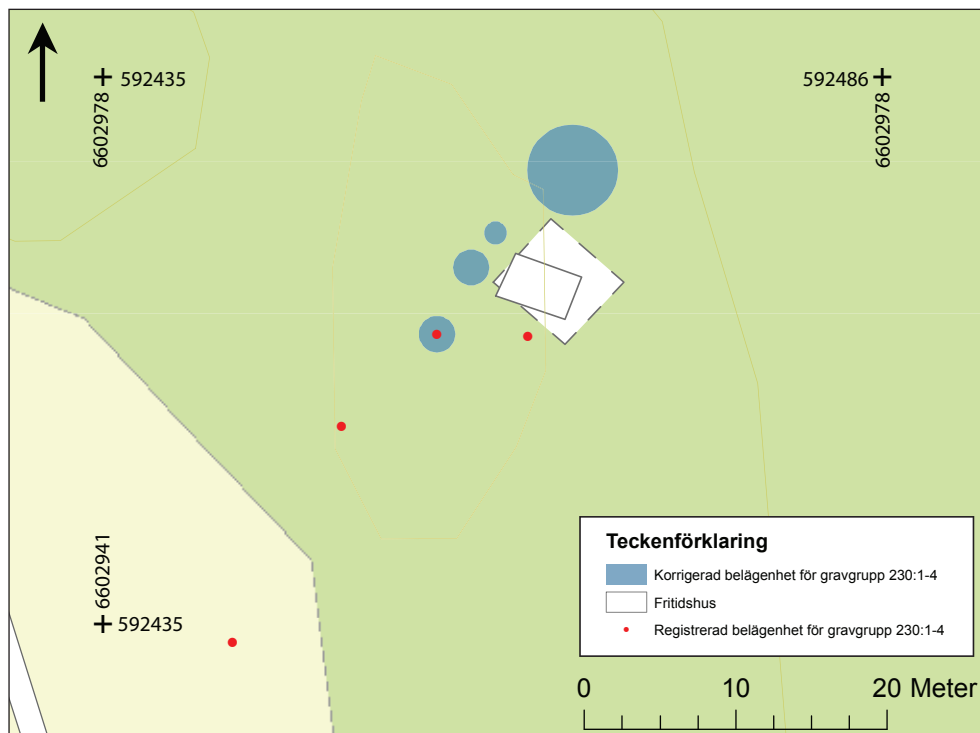
Först flyttades stuga nummer sju som låg inom fornlämningens skyddsområde. Stugan låg något lägre i topografin i en mer öppen omgivning. En mindre entogs ner för att öka framkomligheten. Huset lyftes upp och ställdes vid vägkanten för senare transport till en central nedmonteringsplats. I samband med lyftet togs en syll av betong bort. En mindre körskada uppstod också cirka en meter väster om stugan. Gropen var cirka 0,40 meter i diameter och 0,10 meter djup. Endast brun jord syntes. Efter flytten handrensades ytan från skräp. Övriga syllstenar ligger kvar.

Stuga nummer fem låg på platsens högsta punkt omgiven av stora lövträd och i blockrik terräng. De registrerade gravarna låg norr, väster och sydväst om stugan. Här var framkomligheten för de två gaffeltruckarna mycket mer begränsad. Den enda platsen som den stora gaffeltrucken kunde komma intill fritidshuset var vid husets västra gavel där stensättningarna 230:2–3 låg. Dessa var delvis övertäckta av ett trädäck (vilket kan förklara varför en mittsten saknas). Trädäcket lyftes bort med maskin. Trucken körde sedan mycket försiktigt fram till husgaveln. Det innebar att framdäcken delvis vilade på de yttre delarna av stenpackningen till grav 230:3. En sten i stenpackningen lyftes för att gafflarna inte skulle fastna och riva upp stenfyllningen. Stenen lades sedan tillbaka. Huset lyftes och kördes sakta till vägkanten. En mindre körskada uppstod cirka sex meter väster om grav 230:3. Gropen var 0,50 meter i diameter och 0,05 meter djup. Endast brun jord syntes. Grunden handrensades från skräp, syllstenarna (natursten) ligger kvar.

Resultat

De två stugorna är borttransporterade med hjälp av gaffeltruck utan åverkan på de förhistoriska gravarna. Syllstenarna ligger kvar och ska så göra. Även elledningarna till stugorna ligger kvar i marken.

Inprickningen av fornlämningen i Fornsök är något felaktig. Markeringarna för gravarna visar att de skulle finnas söder och sydväst om stuga nummer fem. I verkligheten ligger de norr, väster och sydväst om stugan. Gravarnas läge noterades 1971 på en skiss som finns inskannad i Fornsöks handlingar. Skissen har i samband med rapportarbetet rektifierats och shaperna för gravarnas läge har sänts till Fornsök.

Figur 5. Gravgruppens läge i terrängen är något förskjutet åt sydväst i Riksantikvarieämbetets fornminnesregister Fornsök. Planen visar gravarnas läge och inbördes storlek utifrån en rektifierad skiss från fornminnesinventeringens anteckningsbok. Vit byggnad med streckad kontur är digitala Fastighetskartans redovisning av bebyggelsen. Skala 1:500.

Figur 6 och 7. Stuga nummer fem och sju (i förgrunden) före och efter bortforsling. Fotograferat från söder av Maud Emanuelsson.

Figur 8, 9 och 10. Lyft och flytt av stuga nummer sju. Fotograferat från söder av Maud Emanuelsson.

Figur 11, 12 och 13. Lyft av stuga nummer fem. Att flytta denna stuga var komplicerat då framkomligheten för maskinerna var mycket begränsad på grund av stora träd och block. Efter flytten av stugan städades platsen. Syllstenarna ligger kvar. Fotograferat från söder av Mand Emanuelsson.

Referenser

Kart- och arkivmaterial

Riksantikvarieämbetets fornminnesregister Forsök

Otryckta källor

<http://vlt.se/nostalgi/70talet/1.3093390-bildextra-full-fart-pa-sodra-bjornon>

Tekniska och administrativa uppgifter

Stiftelsen Kulturmiljövård projektnr:	16078
Länsstyrelsen dnr, beslutsdatum:	431-2729-16
Typ av undersökning:	Antikvarisk kontroll
Undersökningsperiod:	20 september 2016
Personal:	Maud Emanuelsson
Landskap:	Västmanland
Län:	Västmanland
Kommun:	Västerås
Socken:	Domkyrkoförsamlingen (FMIS Västerås)
Fastighet:	Södra Björnö 1:1
Fornlämning:	Västerås 230:1-4
Fastighetskartan:	11G0j Gäddeholm NV
Koordinatsystem:	Sweref 99 TM
Höjdsystem:	RH2000
Dokumentationshandlingar:	Nio digitala fotografier.
Fynd:	–

